

Violetta Przybyła

Rola nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka w zakresie plastyki w klasach I-III

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika 9, 73-90

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROLA NAUCZYCIELA W ROZWIJANIU AKTYWNOŚCI TWÓRCZEJ DZIECKA W ZAKRESIE PLASTYKI W KLASACH I–III

Wstęp

W ciągu ostatnich lat wyraźnie zauważamy cyklicznie narastające zmiany w oświacie. Pojawiające się globalne zmiany na świecie mają również swe przełożenie na zmiany w sferze edukacji. Możemy obecnie zaobserwować rozwój systemu otwartej edukacji, a także indywidualizację procesu uczenia się. Można też dostrzec zmiany w samym procesie motywacji osób uczących się. Niewątpliwym atutem jest fakt, że system szkolny sprzyja rozwojowi logicznego myślenia uczniów, działa także na rzecz usprawniania rozwoju sprawności językowej oraz biegłości rachunkowej. Ale czy jest tam miejsce na rozwój twórczej aktywności dziecka? Czy nauczyciele są świadomi istotności zajęć stymulujących kreatywność? Autorka, próbując znaleźć odpowiedź na te pytania, prezentuje analizę wychowania plastycznego na tle koncepcji wychowania estetycznego i skupia się na znaczeniu sztuki dla dziecka. Przytacza etapy rozwoju rysunkowego dziecka oraz skupia się na roli nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka, gdyż to on i jego rola stanowią istotę opracowania. Autorka porusza również kwestię kształcenia nauczycieli plastyki, istotę i znaczenie kreatywności w pracy nauczyciela oraz stymulowanie rozwoju dzieci poprzez twórczą aktywność plastyczną. W części metodologicznej przedstawia charakterystykę terenu badań, grup badawczych, organizację oraz przebieg badań. Prezentuje metodę badawczą, techniki, narzędzia badawcze, główny problem badawczy oraz szczegółowe problemy badawcze, które zostały poddane weryfikacji podczas analizy badań własnych.

Wychowanie plastyczne na tle koncepcji wychowania estetycznego

Wychowanie plastyczne odgrywa swoistą rolę w procesie rozwojowym, edukacyjnym, terapeutycznym i socjalizacyjnym dziecka. Jednym z głównych elementów wychowania plastycznego jest wychowanie estetyczne, które służy wzbogacaniu możliwości artystycznych dziecka. Poprzez sztukę dziecko zaspokaja swoje potrzeby estetyczne, gromadzi doświadczenia poznawcze, twórcze oraz wyraża własne uczucia. U małych dzieci obserwuje się silnie rozwiniętą wyobraźnię, która wyraża się swobodną ekspresją oraz pobudza do twórczego działania. Ważny jest odpowiedni dobór techniki plastycznej, aby wzbudzić zainteresowanie dziecka pracą, skupić jego uwagę, pobudzić do aktywności oraz wydłużyć okres koncentracji

* Żłobek „Leśne Skrzaty” w Wilkowyjach.

na podjętym działaniu. Elementy te są zależne od indywidualnych doświadczeń dziecka, jego poziomu rozwoju zdolności poznawczych, psychicznych, a także jego edukacji¹.

Twórczość artystyczna dzieci stanowi przedmiot badań naukowo-artystycznych zarówno pedagogów, psychologów, plastyków, jak i znawców sztuki. Dzięki poczynionej obserwacji oraz analizie wytworów plastycznych dzieci niemalże bezbłędnie można określić ich osobowość, temperament, zainteresowania oraz nastroje. Zdaniem Stanisława Popka² twórczość dzieci ujawnia się w witalizmie, jest nacechowana szczerością, śmiałością, spontanicznością i uporczywością w podejmowaniu prób. Przebiega swobodnie i jest pozbawiona elementów skrępowania i samokrytycyzmu. Twórczość dzieci realizuje się w klimacie zaufania, bezpieczeństwa psychicznego i zachęty.

Wychowanie estetyczne we współczesnej pedagogice

Teoria wychowania estetycznego jest jedną z najmłodszych współcześnie subdyscyplin pedagogicznych. Pomimo że okres jej formowania przypada na XVIII–XIX wiek, to należy nadmienić, że już w epoce starożytnej dostrzegano w nauczaniu wymiar estetyczny. Wychowanie estetyczne rozumiane jest jako rozwijanie estetycznej wrażliwości na piękno. Należy do dyscyplin, które budzą olbrzymie zainteresowanie zarówno wśród teoretyków estetyki pedagogiki, jak również praktyków – wychowawców³.

Pojęcie „wychowanie estetyczne” najprawdopodobniej zostało wprowadzone przez Fryderyka Schillera z końcem XVIII wieku. Termin pochodzi z dzieła filozoficznego pt. „Listy o estetycznym wychowaniu człowieka”. Zamyślem autora była koncepcja człowieka twórczego, kształtowanego dzięki sztuce. Praktyczny aspekt wychowania estetycznego opierał się na wyrabianiu wrażliwości na piękno, rozwijaniu zdolności estetycznych i smaku estetycznego. Na przełomie XIX–XX wieku jako nowoczesna wizja wychowania estetycznego pojawiło się pojęcie równoznaczne – „wychowanie przez sztukę”. Terminu tego po raz pierwszy użył Herbert Read w roku 1943 w książce pod tym samym tytułem. Dla H. Reada sztuka stanowiła fundamentalny podzespół harmonizujący funkcjonowanie psychiki ludzkiej, zdolnej do rozwijania predyspozycji twórczych, ekspresji oraz estetycznego spostrzegania świata. Wychowanie rozumiał on jako proces integralny w rozwoju całego człowieka otwartego na porozumiewanie się z drugim człowiekiem.

Wraz z pojawieniem się idei wychowania przez sztukę podjęto próbę reformowania szkoły. Znaczącym wkładem dla współczesnej myśli i praktyki wychowania estetycznego są działania światowego ruchu społeczno-edukacyjnego InSEA. Powołana przez UNESCO w XX w. organizacja InSEA wyraża potrzebę i konieczność podejmowania działań na rzecz tworzenia podwalin do kształtowania otwartości umysłu, postawy twórczej, zmysłu innowacyjnego oraz wyobraźni.

Głównym celem organizacji InSEA jest poszukiwanie nowatorskich form i metod umożliwiających rozwój twórczej osobowości wychowanka. Osobowości bazującej na

¹ S. Popke, *Twórczość dzieci*, [w]: K.J. Szmidt (red.), *Pedagogika twórczości*, Wyd. GWP, Gdańsk 2007, s. 192.

² Ibidem, s. 181

³ I. Wojnar, *Teoria wychowania estetycznego – zarys problematyki*, Wyd. PWN, Warszawa 1995, s. 17.

jego aspiracjach, pragnieniach, zainteresowaniach i zdolnościach. Istotą wychowania przez sztukę jest uwrażliwienie młodego człowieka na piękno sztuki, zasadniczym zaś celem winno być kierowanie czynnościami wychowanka tak, aby otworzył się na poznanie i zrozumienie dzieł sztuki poprzez osobiste doświadczanie tych dzieł.

Wychowanie estetyczne rozumiane jest jako swoista orientacja wychowawcza, która podkreśla znaczenie sztuki w kształtowaniu całego człowieka, nie tylko jego odczuć, postaw moralnych, działań intelektualnych, lecz także wyobraźni oraz predyspozycji twórczych⁴. Irena Wojnar wychowanie przez sztukę rozumie jako „wszechstronne kształtowanie osobowości w kontakcie ze sztuką i poprzez interioryzację wartości sztuki”⁵.

Wychowanie estetyczne, zgodnie z poglądami B. Suchodolskiego oraz I. Wojnar, łączy w zintegrowaną całość: **wychowanie do sztuki i wychowanie przez sztukę**. **Wychowanie do sztuki** obejmuje kształtowanie estetycznej kultury człowieka, jego wrażliwości, postawy do wartości estetycznych i zjawisk mających miejsce w świecie natury oraz w kręgu ludzkich osiągnięć. **Wychowanie przez sztukę** obejmuje swym zasięgiem kształtowanie postaw moralnych w stosunku do siebie, świata oraz w kontakcie z drugim człowiekiem, a także pobudzanie jego wyobraźni i możliwości twórczych dzięki bogactwu sztuki.

Wychowanie estetyczne jest możliwe dzięki rozwijaniu wrażliwości estetycznej dziecka. Wrażliwość jest zdolnością do doznawania i przeżywania wrażeń oraz emocji. Poprzez rozwijanie wrażliwości kształtuje się „dobry smak”. S. Szuman wrażliwość człowieka rozumiał nie tylko jako zadatek, z którym człowiek przychodzi na świat, ale jako element, który należy wykształcić w młodym człowieku. Pomocne w tym jest wychowanie estetyczne przez sztukę, ponieważ pełni ona funkcję wychowawczą w procesie kształtowania elementarnej wrażliwości człowieka⁶.

Poprzez sztukę dokonuje się wieloaspektowy rozwój osobowości człowieka, rozwój oparty i kształtowany na podstawach estetycznych, przy równoczesnym i precyzyjnym wykorzystaniu różnych wartości. Człowiek rozwija się pod wpływem doświadczeń oraz subiektywnych odczuć estetycznych. Sztuka, jak żaden inny element wychowawczy, towarzyszy człowiekowi przez całe życie, stając się impulsem odnawialnej wiedzy o sobie samym i otaczającym świecie. Stanowi podłoże wciąż nowych doświadczeń i przeżyć, a siła sprawcza, która ujawnia się w akcie twórczym, stanowi element potwierdzenia własnej osobowości⁷.

Etapy rozwoju rysunkowego dziecka

Wiedza z zakresu etapów rozwojowych rysunku jest niezbędnym elementem w prowadzeniu zajęć plastycznych. Dzięki tej wiedzy nauczyciel jest w stanie określić uzdolnienia ucznia, a także jego rozwój psychofizyczny i psychospołeczny. W miarę jak zmieniają się dzieci, zmienia się ich sztuka. Dziecięce rysunki są charakterystyczne dla

⁴ Ibidem, s. 19.

⁵ W. Limont, K. Nielek-Zawadzka, *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 276.

⁶ S. Szuman, *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Wyd. WSiP, Warszawa 1990, s. 99-102.

⁷ I. Wojnar, *Teoria wychowania estetycznego – zarys problematyki*, Wyd. PWN, Warszawa 1995, s. 21.

poszczególnych stadiów rozwoju, które traktuje się jako etapy w rozwoju plastyki dziecka⁸.

Zanim dziecko opanuje sztukę mówienia o swych emocjach, wcześniej je wyrazi rysując. Rysunek równoległy z mową stanowi jeden z pierwszych wyrazów ekspresyjności dziecka. Dzieci rysują to, o czym nie potrafią powiedzieć. Małe dzieci dużo łatwiej potrafią wyrazić swoje myśli oraz wrażenia za pomocą znaku graficznego, spójności barw niż za pomocą słowa mówionego. Wielostronność i bogata ekspresja plastyczna dziecka nieproporcjonalnie przewyższa na początku zakres jego możliwości oraz umiejętności wypowiedzi słownej. Dziecięcy rysunek to opowiadanie o nim samym, niewerbalne sygnały, które przesyła dorosłym. Dziecięce prace są skarbnicą wiedzy i kopalnią informacji dla dorosłych.

Stefan Szuman wyróżnił w procesie rozwoju rysunkowego każdego dziecka 3 etapy: okres bazgroty, czyli formowania się schematu, okres schematu (ideoplastyka) oraz okres poschematyczny, czyli rozwój ukierunkowany na fizjoplastykę.

Okres bazgroty przypada między 2. a 4. rokiem życia. Artyści uważają ten etap twórczości dziecięcej za najbardziej autentyczny i prostoliniowy. Bazgrota jest rysunkiem abstrakcyjnym, nieoznaczającym nic poza sobą. Wykazuje charakterystyczne dla bazgroty cechy, jest niezamierzona i nie posiada tematu. Za treść takiego rysunku można przyjąć ruch z całą jego emocjonalną zawartością. Kierunek linii, jej kształt i jakość zależą od budowy struktury ramienia i ręki. Natomiast energia ruchu i współczynnik jego weryfikacji zależy od temperamentu dziecka, jego charakteru i inteligencji⁹.

Etap bazgroty przechodzi także pewne fazy rozwoju. Można wyraźnie zauważyć, że zmienia się charakter dziecięcych gryzmoł. Od obszernych, prostopadłych zygzaków (ruchy całego ramienia) do kresek stonowanych i bardziej kontrolowanych (zamierzone ruchy nadgarstka). Ten etap wyróżnia bazgrota chaotyczną (czynność motoryczna bez udziału świadomości dziecka) i kontrolowaną (czynności charakteryzują się zorganizowanym kształtem, a rysowane elementy pozbawione są regularności).

Kolejnym krokiem w twórczości dziecka jest stadium rysunku **przedschematycznego**. Etap ten następuje po spontanicznej ekspresji plastycznej – doświadczenie ruchu pozostawiającego ślad (bazgrota chaotyczna) i wizualnej kontroli nad linią i kształtem (bazgrota kontrolowana). Faza rysunku przedschematycznego przypada między 4. a 6. rokiem życia dziecka. Przełomowym momentem ewolucji plastycznej jest pojawienie się na obrazkach dziecięcych pierwszych motywów tematycznych. Okres ten charakteryzuje się wzmocnionym poszukiwaniem przez dziecko trwałych wzorów dla personifikowania określonych przedmiotów i zjawisk, np. trójkąt jako symbol dachu, prostokąt jako symbol domu¹⁰.

Rysunek przedschematyczny to rysunek, który tworzy pewną całość obrazującą przedmiot rzeczywisty. Tworząca się całość powstaje dzięki uporządkowaniu poszczególnych elementów¹¹. Pojawia się większe zainteresowanie plamą, a także dbałość o „po-

⁸ V. Lowenfeld, W. Lambert Brittain, *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, Wyd. PWN, Warszawa 1977, s. 26.

⁹ A. Trojanowska, *Dziecko i plastyka*, Wyd. WSiP, Warszawa 1983, s. 12.

¹⁰ Ibidem, s. 13.

¹¹ M. Foltys, *Sztuka plastyczna w wychowaniu przedszkolnym*, Wyd. PZWS, Warszawa 1967, s. 37.

wierzchniowe” walory rysunku. Istotny zaczyna być kolor, upodobania dzieci koncentrują się wokół barw czystych, intensywne i kontrastowych. Dobór kolorów nie jest jednoznaczny, dziecko w okresie przedschematycznym dobiera barwy według indywidualnego kryterium, kieruje się oryginalnością kompozycyjną oraz zmiennością pomysłów. Rysuje według wyobrażeń schematycznych to, co kojarzy i co wie o danym obiekcie w momencie rysowania. Im więcej szczegółów dziecko pamięta w danej chwili, tym większe prawdopodobieństwo umieszczenia ich na rysunku. Rysunek staje się bogatszy i bardziej szczegółowy, a układy plastyczne są znakomicie wyważone¹².

Kolejnym etapem rozwoju rysunkowego dziecka jest stadium **rysunku schematycznego**. To okres, w którym dziecko eksperymentuje, udoskonala własne schematy przedmiotu oraz wzbogaca je o liczne szczegóły. Tworzenie się schematu przypada między 6. a 12. rokiem życia dziecka. Schemat rozumie się jako symbol rzeczywistego przedmiotu, który dziecko powtarza wielokrotnie i intencjonalnie, co jest efektem wysokiego rozwoju społecznego dziecka. Świadczy o obiektywizacji myślenia i o rozpoczynającej się świadomości związku i współzależności z otaczającą rzeczywistością. Schemat jest elastyczny, może podlegać częstym modyfikacjom i wielu zmianom. W rysunkach pojawia się podobieństwo szczegółów, co czyni pracę bardziej czytelną w odbiorze. W tym okresie dziecko ustala sobie schemat, według którego rysuje. Pojawiają się charakterystyczne elementy, które pozwalają na identyfikację¹³.

Okres rysunku poschematycznego przypada mniej więcej około 13. roku życia. To czas, w którym większość dzieci wchodzi w okres dojrzewania, tym samym zmienia się nie tylko struktura zewnętrzna dziecka, jego wygląd fizyczny, ale również jego wewnętrzny system myślowy. Wyraźnie wzrasta wiedza dziecka o otaczającym je świecie, rozwija się krytyczny stosunek do wielu zjawisk, wcześniej akceptowanych. Wzrasta też świadomość ich znaczenia, co osłabia świeżość spojrzenia na owe zjawiska. Gromadzenie szczegółów osłabia naturalną twórczość, co w konsekwencji wpływa na zahamowanie własnego stylu plastycznego, a budzi w dziecku chęć naśladowania sztuki dorosłych¹⁴.

Kształcenie nauczycieli plastyki

Współczesna szkoła winna zmienić stary, tradycyjny system kształcenia, który jest pozbawiony elementów twórczej inwencji, kreatywności, elastyczności w myśleniu, na system stwarzający możliwość swobodnego rozwoju i samorealizacji. Uczelnia winna zapewnić studentom nie tylko dostęp do szeroko rozumianej wiedzy, ale w szczególności powinna zadbać o prawidłową umiejętność samodzielnego pozyskiwania wiedzy na drodze własnej aktywności poznawczej¹⁵.

Kształcenie winno skupiać uwagę na kształtowaniu wartości osobowych nauczyciela w kontekście aksjologicznym. Zestawienie przymiotów osobowych z przymiotami warto-

¹² Z. Cybulska-Piskorek, *Twórczość plastyczna dziecka w wieku przedszkolnym*, Wyd. WSiP, Warszawa 1976, s. 68.

¹³ V. Lowenfeld, W. Lambert Brittain, *Twórczość a rozwój umysłowy...*, s. 183.

¹⁴ M. Parnowska-Kwiatkowska, *Bazgrota i rysunek dziecka*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1960, s. 122.

¹⁵ W. Limont, K. Nielek-Zawadzka, *Dylematy edukacji artystycznej...*, s. 287.

ści zostało szczegółowo określone w pedagogice personalistycznej i w pedagogice kultury. Teorie te tworzą fundament dzisiejszej polskiej teorii wychowania estetycznego zwanej edukacją kulturalno-estetyczną¹⁶.

Aby nauczanie w zakresie sztuk plastycznych było skuteczne i opierało się na umiejętności rozwijania twórczości ucznia, winno wiązać się ściśle z kształceniem na kierunku edukacja artystyczna. I choć „zdolności plastyczne nie zawsze idą w parze z uzdolnieniami pedagogicznymi, zdarza się tak, że dobry artysta jest słabym pedagogiem, a dobry pedagog nie najlepszym artystą”¹⁷, to niewątpliwie tylko instytuty edukacji plastycznej są w stanie najlepiej przygotować nauczycieli do realizacji zajęć edukacyjnych w zakresie plastyki.

Wielokierunkowe kształcenie studentów ma na celu przygotowanie przyszłego nauczyciela do świadomego i twórczego kierowania procesem edukacyjnym w pracy pedagogicznej. Realizowany program w akademii plastycznej ma na celu przekazanie niezbędnej wiedzy, rozbudzenie zainteresowania studenta pracą dydaktyczną oraz stymulowanie wszystkich obszarów aktywności, istotnych w planowaniu i prowadzeniu zajęć edukacyjnych z obszaru plastyki. Ukończenie pięcioletniego kierunku artystycznego, uzupełnionego przygotowaniem pedagogicznym, daje studentowi pełne kwalifikacje artysty sztuk pięknych i możliwość pracy z uczniem¹⁸.

Profesjonalizm zawodowy nauczyciela, jego refleksyjność oraz kreatywność w dużej mierze zależą od charakteru przygotowania do zawodu. Kształcenie nauczycieli jest procesem wielofunkcyjnym, wielostronnym i interdyscyplinarnym. Proces ten zakłada kształcenie zorientowane na działanie, poszukiwanie, odkrywanie, doświadczanie i przeżywanie. Zachodzące zmiany społeczno-kulturowe, cywilizacyjne oraz techniczne wyznaczają nowe zadania edukacyjne oraz sposoby poszukiwania innowacyjnych rozwiązań w edukacji. Konieczne jest stałe aktualizowanie i poszerzanie swojej wiedzy, ciągła praca nad sobą oraz rozwijanie poczucia piękna i estetyki.

Stymulowanie rozwoju dzieci poprzez twórczą aktywność plastyczną

Aktywność twórcza dziecka jest jego naturalną potrzebą i stanowi niezbędny element prawidłowego i optymalnego rozwoju i wzrastania. Twórczość plastyczna dziecka jest najpowszechniejszym zjawiskiem spontanicznej oraz ekspresyjnej działalności młodego człowieka, łączy w sobie elementy zabawy, nauki oraz pracy. Sprawia dzieciom ogromną satysfakcję i przyjemność w podejmowaniu samodzielnych zadań. „Dlatego w procesie dydaktyczno-wychowawczym konieczne jest stwarzanie warunków do nieskrępowanego poszukiwania, odkrywania, nasycenia otwartością, samodzielnością, aktywnością uczniów”¹⁹. W atmosferze bezpieczeństwa, odpowiednio stymulowane, zachęczone i inspirowane dziecko chętnie podejmuje twórcze działania.

¹⁶ Ibidem, s. 221.

¹⁷ Ibidem, s. 299.

¹⁸ Ibidem, s. 290-291.

¹⁹ E.A. Zwolińska, *Edukacja kreatywna*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005, s. 29.

Ważnym czynnikiem rozwoju postawy twórczej jest swobodna ekspresja dzieci, która stanowi właściwość ludzkiej psychiki. Sprawuje ona w rozwoju dzieci istotne funkcje, umożliwia spontaniczne wyrażanie osobistych emocji, doznań, przeżyć na tle otaczającej rzeczywistości. Czasami może mieć charakter naśladowczy, w wielu sytuacjach staje się ekspresją twórczą, która ujawnia się wewnętrzną motywacją, samorealizacją, chęcią wyrażania siebie, a także konkretyzacją wewnętrznego świata. Ekspresja swobodna jest działaniem naturalnym, spontanicznym, jest wyrazem psychofizycznej struktury dziecka²⁰.

Znaczenie sztuki dla dziecka

Wiek wczesnoszkolny to okres, w którym można zaobserwować duże zainteresowanie dzieci zajęciami plastycznymi. Zdaniem Stanisława Leona Popka „twórczość plastyczna jest najpowszechniejszym zjawiskiem w spontanicznej i ekspresyjnej działalności dziecka. Literatura i muzyka, a nawet twórcza działalność techniczna nie pełnią tak ogólnych funkcji jak plastyka”²¹. Plastyka dziecięca jest autentyczna i prostolinijna. Dzieci odczuwają olbrzymią potrzebę wypowiedzania się przez plastykę, towarzyszą im przeżycia wewnętrzne, charakterystyczne dla stopnia rozwoju społeczno-moralnego i umysłowego. Wypowiedzi dziecka są zawsze szczerze i spontaniczne, a doznania, które dziecku towarzyszą, intuicyjnie wyrażane są za pomocą prac plastycznych. Dziecko wypowiada się odruchowo za pomocą znaków, symboli, używając plastyki jak mowy²².

Sztuka jest ogniwem łączącym naturalny proces rozwojowy z twórczą ekspresją dziecka. Wszelka wiedza o sztuce jest przekazywana uczniom w trakcie ćwiczeń praktycznych, jest również przyswajana przez ich własne doświadczenia zmysłowo-wyobrażeniowe w bezpośrednim kontakcie z narzędziem plastycznym. Dzięki zdobytej wiedzy uczniowie powoli oswajają się z kompozycją oraz formą dzieł plastycznych. Równocześnie zdobywają doświadczenie w procesie ekspresji plastycznej. Plastyka przy doborze odpowiednich metod i środków stwarza szansę rozwoju młodego człowieka. „Kształtuje w nim poczucie bezpieczeństwa, celowości i sensu podejmowanych działań, zmierza do osiągnięcia osobistej satysfakcji [...] dając możliwość odnalezienia się i samospelnienia w określonej formie aktywności plastycznej”²³.

Kreatywność nauczyciela

Kreatywność to pojęcie wieloznaczne. W naszej kulturze kreatywność postrzegana jest jako pozytywna i zalecana cecha, sprzyjająca zdolności do tworzenia nowych i wartościowych wytworów ściśle związanych z procesami motywacyjnymi i cechami osobo-

²⁰ K. Krasoń, *Sztuka i ekspresja dziecka – w poszukiwaniu sensu tworzenia*, „Zeszyt Naukowy Ogólnopolskiego Festiwalu Ekspresji”, Katowice 2003, s. 37.

²¹ S.L. Popek, *Psychologia twórczości plastycznej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 157.

²² G. Stojak, *Świat wychowania przez sztuki piękne w polskiej szkole. Edukacyjne aspekty wychowania przez sztukę w kształceniu nauczycieli plastyki*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 155.

²³ E.A. Zwolińska, *Edukacja kreatywna...*, s. 356.

wościowymi²⁴. Stanowi niezbędny element w pracy nauczyciela. Twórczość osobista oraz własny przykład nauczyciela są kluczem do „zarażania” twórczością innych.

Praktyczna realizacja idei wychowania do twórczości wymaga od nauczyciela wyobraźni, elastyczności, odpowiedniego planowania, przygotowania, umiejętności realizacji zadań oraz podporządkowania się danej sytuacji. Ważnym elementem jest troska o dialog między podmiotami wzajemnej współpracy – nauczycielem i uczniem. Komunikacja nacechowana szczerością, otwartością, przejrzystością uwzględnia potrzeby oraz poszanowanie odrębności każdego człowieka. Zdaniem Danuty Krzywoń wychowanie do twórczości, lub inaczej – „twórcze wychowanie” – wymaga od nauczyciela stwarzania sytuacji „otwartych”, „problemowych”, sytuacji rozwiązywanych „przez działanie”, które pozostawiają dziecku możliwość wyboru i inicjatywy²⁵.

Pomysłowość nauczyciela ma olbrzymie znaczenie, wyzwala w dzieciach radość twórczenia. Prowadzący zajęcia jest odpowiedzialny za właściwą atmosferę pracy twórczej dziecka, dostarcza bodźców pobudzających pracę umysłu: wyobraźnię, spostrzegawczość, myślenie i świadomość. Nadrzędnym celem nauczyciela winno być rozwijanie oraz doskonalenie umiejętności plastycznych u dzieci, rozbudzanie ich zainteresowania i zamiłowania tą dziedziną sztuki, a także kształtowanie i rozwijanie poczucia estetyki.

Nauczyciel jest ważną stroną procesu rozwojowego młodego człowieka. Spełnia wielorakie funkcje: uczy, wychowuje, przyczynia się do rozwoju kultury ogólnej oraz wizualno-plastycznej, do rozwoju dyspozycji twórczych. Coraz częściej nauczyciel staje się twórcą zespołu, inicjatorem zespołowego i twórczego działania, twórczej i zaangażowanej atmosfery, a także organizatorem wspólnych przeżyć²⁶.

Techniki plastyczne wykorzystywane na zajęciach w klasach I–III

Techniki plastyczne to zespół środków i czynności związanych z twórczością plastyczną. Stosowanie różnorodnych technik plastycznych wykorzystywanych w pracy z dziećmi wpływa na wzrost zainteresowania sztuką plastyczną wśród dzieci i decyduje o prawidłowym przebiegu zajęć. Każdą technikę plastyczną różnicuje odrębna charakterystyczna cecha, która wymaga od dziecka określonego sposobu postępowania oraz odpowiednich umiejętności i sprawności. Nowe materiały, tworzywa i narzędzia, szczególnie charakter każdej z technik pobudza wyobraźnię młodego człowieka do twórczego działania oraz ekspresji²⁷.

Techniki plastyczne pełnią ważną rolę w rozwijaniu uzdolnień plastycznych, mają olbrzymią wartość kształcącą. Przy tworzeniu rysunkowych kompozycji uczeń kieruje się indywidualnym wyczuciem oraz instynktem, doskonalić własne możliwości. Dobór techniki plastycznej winien być zależny od stopnia rozwoju dziecka, jego sprawności manualnej, poznawczej oraz stopnia zainteresowania. Zróżnicowana technika zyskuje na atrakcyjno-

²⁴ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Wyd. GWP, Gdańsk 2001, s. 23.

²⁵ K. Krasoń, *Sztuka i ekspresja dziecka...*, s. 43.

²⁶ T. Marciniak, *Problemy wychowania plastycznego*, Wyd. PWN, Warszawa 1976, s. 129.

²⁷ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość plastyczna...*, s. 82.

ści, wzbudza szerokie zainteresowanie wśród dzieci, a odpowiednio dobrana przedkłada się na charakter, jakość i efektywność wytworów plastycznych. Techniki plastyczne winny być zawsze dostosowane do możliwości twórczych, stopnia wrażliwości i samoświadomości dziecka. Winny służyć samorealizacji, przynosząc radość i satysfakcję.

Metodologia badań własnych

Dziecko w okresie wczesnoszkolnym ma tendencje do fantazjowania, improwizowania, a także wykazuje się ogromną wyobraźnią, ponadprzeciętną pomysłowością i dużą produktywnością. Kreuje ono swój świat, stopniowo go poznając, podczas gdy dorośli, a także nauczyciele, mają tendencję do porządkowania otaczającego świata oraz tworzenia schematów. Z powyższych względów rola nauczyciela jest bardzo ważna, gdyż twórcza aktywność dziecka może być albo rozwijana, albo przeciwnie – zaniedbywana i zepchnięta na drugi plan.

Każde przedsięwzięcie badawcze podejmowane jest z zamiarem osiągnięcia określonych celów, w związku z tym na początku skupimy się na ich określeniu i wyznaczeniu.

Badania pedagogiczne wyznaczane są przez cele, którym służą. Do najczęstszych badań zaliczyć należy te, które zajmują się diagnozą stanu rzeczy lub konkretnego wydarzenia²⁸.

Celem ogólnym przeprowadzonych badań było określenie roli nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka z młodszych klas szkolnych na podstawie opinii i relacji nauczycieli. Uzyskane wyniki pozwoliły na diagnozę sytuacji nauczania plastyki w tych klasach.

Niezbędnym elementem każdej procedury badawczej jest wskazanie przedmiotu badań. Wedle Henryka Muszyńskiego badania pedagogiczne dotyczą zjawisk pedagogicznych, czyli działań podejmowanych w celu osiągnięcia zmian w zakresie wiedzy, umiejętności lub postaw wychowanków²⁹. A zatem **przedmiotem podjętych badań było działanie nauczyciela w klasach I–III skierowane na rozwój aktywności twórczej dzieci.**

Warunkiem właściwego postępowania badawczego jest uświadomienie sobie przez osobę badającą problemów, które w sposób precyzyjny określą zakres podejmowanych przedsięwzięć badawczych. Każde badanie naukowe należy rozpocząć od sformułowania problemu badawczego.

Zdaniem Mieczysława Łobockiego problemy badawcze to jasno sprecyzowane pytania, na które w drodze badań naukowych szukamy udowodnionej odpowiedzi³⁰. Problemy badawcze pozwalają na doprecyzowanie celów badań, dzięki czemu umożliwiają dokładne poznanie obiektu naszych badań³¹.

Przyjmując definicję problemu badawczego M. Łobockiego, autorka starała się uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

Główny problem badawczy: *Jaka jest rola nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka w zakresie plastyki?*

²⁸ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2010, s. 37.

²⁹ H. Muszyński, *Wstęp do metodologii pedagogiki*, Wyd. PWN, Warszawa 1971, s. 195.

³⁰ M. Węglińska, *Jak pisać pracę magisterską*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, s. 15.

³¹ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 57.

Ze względu na ogólny charakter problemu zostały wyróżnione problemy szczegółowe:

1. Jaki jest cel prowadzenia zajęć plastycznych według nauczycieli nauczania zintegrowanego? W jaki sposób nauczyciele stymulują rozwój twórczej aktywności dziecka?
2. Jakie czynniki problemowe determinują jakość i efektywność prowadzonych zajęć plastycznych?
3. Jakie metody pracy i techniki stosują nauczyciele na zajęciach plastycznych?
4. Jakie czynniki determinują rozwój talentu ucznia?
5. Jakie działania podejmują nauczyciele w celu rozwijania aktywności twórczej dziecka?
6. Czy i w jakim stopniu nauczyciele pozostawiają dzieciom swobodę wypowiedzi plastycznej?
7. Czy i w jakim stopniu nauczyciele zachęcają do indywidualnej i oryginalnej wypowiedzi plastycznej?
8. Czy i w jakim stopniu nauczyciele zachęcają uczniów do udziału w konkursach?
9. Czy i w jakim stopniu wiek, staż pracy, stopień awansu różnicuje myślenie nauczycieli?

Kolejnym krokiem w postępowaniu badawczym jest wyznaczenie zmiennych i ich wskaźników. Prowadzenie badań ilościowych wszelkiego rodzaju z ustaleniem zmiennych pozwala nie tylko na dokładniejszy opis podstawowego problemu badawczego, lecz także na dokładniejsze uświadomienie sobie jego złożoności. Pomocne może być zastosowanie zmiennych niezależnych i zależnych, które pozwolą osiągnąć zamierzony cel w badaniach pedagogicznych³².

Zdaniem T. Pilcha należy ustalić zmienne w celu prowadzenia badań jakiegoś zdarzenia lub procesu, przez co podejmujemy decyzję, pod jakim kątem będziemy je badać. Przyjęte przez nas zmienne nadają kierunek badaniom i precyzują ich cel³³. W planowanym badaniu **zmienną zależną** było:

Zz – Rozwój aktywności twórczej dzieci w klasach I – III.

Jako **zmienną niezależną** przyjęto:

Zn – Bezpośrednie oddziaływanie nauczyciela na rozwój aktywności twórczej ucznia.

W badaniach pedagogicznych istnieje wiele zjawisk, których bezpośrednia obserwacja nie jest możliwa bez ustalenia ich wskaźników, a ich wytyczenie odbywa się poprzez ustalenie obserwowalnych cech danego zjawiska.

Według Łobockiego wskaźnik jest cechą, zdarzeniem lub zjawiskiem, na podstawie których wnioskujemy z całkowitą pewnością, z pewnym prawdopodobieństwem albo prawdopodobieństwem wyższym niż przeciętne, iż zachodzi interesujące nas zjawisko³⁴.

Ponieważ przeprowadzone badania miały charakter diagnostyczny, wskaźnikami z badań własnych były wypowiedzi nauczycieli na temat aktywności twórczej dzieci z młodszych klas szkolnych. Analiza dotyczyła częstotliwości podawanych odpowiedzi ze

³² Ibidem, s. 34.

³³ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995, s. 51

³⁴ M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, s. 54.

względu na wiek, staż pracy i stopień awansu zawodowego nauczyciela oraz ich procentowe odpowiedniki.

Wskaźnikiem do zmiennej zależnej w przeprowadzonym badaniu było:

Wzz – procentowy wynik wypowiedzi nauczycieli na temat aktywności twórczej dzieci.

Wskaźnikiem do zmiennej niezależnej było:

Wzn – opisowe dane wywiadu.

Kolejnym krokiem w postępowaniu badawczym jest właściwy dobór metod, technik i narzędzi badawczych, które posłużą do uzyskania rozwiązań postawionych problemów badawczych.

Tadeusz Pilch uważa, że przez metodę badań rozumieć będziemy ogół kompleksowych, teoretycznie umotywowanych czynności koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących swym zakresem najogólniej całość postępowania badacza, którego głównym celem jest rozwiązanie określonego problemu naukowego³⁵.

Kolejnym aspektem założeń metodologicznych przy przeprowadzeniu badań jest zastosowanie odpowiednich technik.

Zdaniem T. Pilcha techniki badań to czynności uwarunkowane doborem odpowiedniej metody. Ważnym aspektem jest, aby metody i techniki nie wykluczały się, aby powodzenie badań było skuteczne, a techniki powinny się wzajemnie uzupełniać³⁶.

Do realizacji wybranej techniki badawczej niezbędne jest **narzędzie badawcze**.

Narzędzia badawcze, według T. Pilcha, to przedmioty, które służą realizacji wybranej techniki³⁷.

Zamiarem podjętych badań było uzyskanie informacji na temat *roli nauczyciela, jakości i efektywności jego pracy w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka*. W badaniach oparto się na przedstawionym powyżej podziale T. Pilcha.

Jako metodę badawczą przyjęto sondaż diagnostyczny, w ramach którego zastosowano ankietę jako technikę badawczą, dzięki której uzyskano informacje na temat interesujących zagadnień. W pracy posłużono się autorskim kwestionariuszem ankiety, skierowanym do nauczycieli.

Kolejną zastosowaną techniką był wywiad.

Wywiad to technika z grupy metod sondażu diagnostycznego. Jest sposobem pozyskiwania interesujących informacji bezpośrednio od osób badanych³⁸.

T. Pilch definiuje bezpośredni kontakt z respondentem jako rozmowę według wcześniej opracowanych zaleceń albo w oparciu o specjalnie przygotowany kwestionariusz³⁹.

Na potrzeby badań został przeprowadzony wywiad w oparciu o sporządzony kwestionariusz zawierający 12 pytań z organizatorką pozalekcyjnych zajęć plastycznych p. Elżbietą M.

³⁵ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2010, s. 71.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, s. 243.

³⁹ Ibidem, s. 262.

Kwestionariusz wywiadu

1. Szanowna Pani Elżbieto, skąd się wziął pomysł na prowadzenie zajęć plastycznych dla dzieci?
2. Czy Pani zdaniem jest sens organizowania dodatkowych zajęć artystycznych?
3. Czy zajęcia są przeznaczone wyłącznie dla zdolnych dzieci?
4. Prowadzi Pani zajęcia w ramach jednostki lekcyjnej oraz w ramach dodatkowych zajęć. Czy widzi Pani różnicę w odbiorze sztuki przez dzieci?
5. Czy Pani podopieczni są bardziej aktywni i kreatywni?
6. Jakie formy pracy i techniki dominują na zajęciach?
7. Co dają dzieciom dodatkowe zajęcia plastyczne?
8. Jak zajęcia wpływają na sferę emocjonalną dzieci?
9. Proces twórczy wymaga indywidualnego zaangażowania zarówno ze strony ucznia, jak i samego nauczyciela. Czy ma Pani na to sprawdzony sposób?
10. Czy Pani zdaniem rola nauczyciela jest istotna w rozwoju aktywności twórczej dziecka?
11. Jakie elementy decydują o wpływie nauczyciela na aktywność ucznia?
12. Czy chciałaby Pani coś dodać na zakończenie naszej rozmowy?

Badania przeprowadzone zostały w 10 tyskich szkołach podstawowych nr 3, 5, 7 10, 11, 12, 19, 22, 35 i 37. Grupa badana to wybrani losowo nauczyciele klas I–III w wieku z przedziału od 20 do 50 lat, obu płci. Badaniem objęto 80 nauczycieli. Zostało ono zrealizowane metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety, do której skonstruowane zostało narzędzie – kwestionariusz ankiety. Przy doborze próby kierowano się podstawową własnością, czyli pracą w nauczaniu zintegrowanym. Sposób doboru próby zapewnił jej reprezentatywność pod względem płci, wieku, wykształcenia, stopnia awansu nauczycielskiego oraz stażu pracy. W celu porównawczym w dalszej części badań został przeprowadzony wywiad z nauczycielką dodatkowych zajęć plastycznych.

Omówiony w pracy stosunek nauczyciela do zajęć plastycznych przedstawia tendencje i kierunek rozwoju aktywności twórczej dziecka. Podsumowując uzyskane wyniki z przeprowadzonych badań własnych na podstawie opinii nauczycieli klas I–III, wysunięto kilka wniosków ogólnych oraz wnioski dla praktyki dydaktycznej.

Wnioski ogólne wynikające z badań

1. Na podstawie przeprowadzonych badań wśród nauczycieli nauczania zintegrowanego stwierdzono, że większość badanych, niezależnie od wieku, stażu pracy i awansu nauczycielskiego, uważa, że głównym celem prowadzenia zajęć plastycznych jest rozwój wyobraźni i twórczego myślenia.

2. Większość nauczycieli jest zdania, że to przebieg i forma, w jakiej prowadzone są zajęcia, wpływa motywująco na ucznia. Dość istotna w mobilizacji ucznia jest postawa nauczyciela, dbałość o atmosferę w klasie oraz zainteresowanie plastyką ze strony ucznia. Wiek, staż pracy i stopień awansu nieznacznie wpływa na postrzeganie sposobów wpływania na rozwój twórczej aktywności dziecka.

3. Większość nauczycieli uznała za czynnik problemowy, który wpływa decydująco na efektywność prowadzenia zajęć plastycznych, zbyt małą liczbę godzin przeznaczoną na zajęcia plastyczne, brak odpowiedniego warsztatu pracy, dużą liczebność klas, w nieco mniejszym stopniu brak zainteresowania sztuką ze strony ucznia. Przeprowadzona analiza wykazała zróżnicowanie odpowiedzi wśród młodszej grupy nauczycieli zarówno wiekiem, stażem pracy, jak i stopniem awansu.

4. Wszyscy nauczyciele, wśród których zostało przeprowadzone badanie, deklarują, że pracują metodą praktyczną (ekspresyjną). Wraz ze wzrostem stażu pracy oraz z uzyskaniem wyższego stopnia awansu coraz częściej zaczynają wprowadzać na zajęcia plastyczne inne metody pracy (oglądową, problemową, słowną), doskonalić zarówno swój warsztat pracy, jak i ucznia. Większość nauczycieli stosuje na zajęciach plastycznych techniki rysunkowe i techniki malarskie. Przeprowadzone badania wskazują, iż warsztat pracy nauczyciela wraz z osiągnięciem wyższego stopnia awansu i nabyciem doświadczenia podczas wieloletniego stażu pracy ulega zmianie. Pedagodzy zaczynają wprowadzać do swojego warsztatu pracy techniki bardziej wysublimowane, wymagające od nauczyciela większej pomysłowości, aktywności i operatywności.

5. Większość nauczycieli uważa, iż głównym czynnikiem warunkującym rozwój aktywności twórczej ucznia jest pomysłowość i kreatywność nauczyciela. Ponad połowa badanych jest zdania, że wyznacznikiem rozwoju talentu jest indywidualna aktywność dziecka oraz jego intelektualne predyspozycje. Uważają również, iż determinantem rozwoju talentu dziecka są cechy osobowościowe. Wiek, staż pracy i stopień awansu nieznacznie wpływa na postrzeganie czynników determinujących rozwój talentu ucznia.

6. Najbardziej skutecznym działaniem, jakie podejmuje nauczyciel w celu rozwijania aktywności, jest chwalenie uczniów za ich inicjatywę i samodzielnie podejmowanie działań, zachęta do samodzielnej realizacji pomysłów poprzez tworzenie warunków pomysłnego rozwoju kreatywności oraz kontakt z naturalnym środowiskiem artystycznym (wystawa, galeria, muzea). Niezależnie od wieku, stażu pracy i stopnia awansu większość nauczycieli zgodnie podejmuje te same działania w celu rozwijania twórczej aktywności plastycznej ucznia. Nieznaczne różnice widać wśród młodych stażystów.

7. Analiza wykazała, że badani niezależnie od wieku, stażu pracy czy stopnia awansu zawodowego pozwalają dzieciom samodzielnie zinterpretować temat, nie próbując narzucać określonego sposobu jego pojmowania. Ponad połowa badanych nauczycieli zezwala uczniom również na wybór kolorystyki oraz techniki plastycznej. Rzadko nauczyciele udzielają pozwolenia uczniom na dobór formy pracy (indywidualnej, zespołowej) oraz zezwalają na nieograniczony czas na wykonanie pracy.

8. Istotną kwestią w określeniu stosunku nauczyciela do oryginalnej i indywidualnej wypowiedzi plastycznej było zbadanie sposobu oceniania prac. To, na co nauczyciel zwraca szczególną uwagę przy ocenie prac, określa w pewnym stopniu także jego kreatywność i otwartość na działalność dziecka. Większość nauczycieli zwraca szczególną uwagę przy ocenianiu na pomysłowość i oryginalność pracy. Świadczy to o twórczym podejściu nauczyciela do działalności dziecka. Ponad połowa badanych ocenia zgodność

z tematem i samodzielność ucznia. Najbardziej nauczyciele przy ocenie biorą pod uwagę staranność pracy.

9. Sposobem, w jaki nauczyciel może wpływać na aktywność twórczą ucznia, jest zarówno angażowanie dzieci w konkursy plastyczne, jak również umożliwienie uczniom udziału w konkursach rozwijających ich twórczość i ekspresję plastyczną. Aż 98% nauczycieli deklaruje, że ich uczniowie biorą udział w konkursach klasowych i szkolnych. Niezależnie od wieku, stażu pracy i stopnia awansu większość nauczycieli angażuje uczniów w konkursy na różnych szczeblach (klasowych, szkolnych, miejskich, wojewódzkich i ogólnopolskich). Wyjątek stanowią nauczyciele stażyści, pracujący do 5 lat, z przedziału wiekowego 20–30 lat. Ci nauczyciele nie angażują uczniów w ogóle w konkursy na poziomie wojewódzkim i ogólnopolskim, wynika to najprawdopodobniej z braku doświadczenia w tego typu przedsięwzięciach.

10. Przeprowadzone badania wykazały, że wiek, staż pracy i stopień awansu zawodowego nieznacznie różnicuje myślenie nauczycieli, a tym samym wpływa na postrzeganie roli nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka. Nieliczna grupa nauczycieli bardzo młodych, pracujących krótko w zawodzie postrzega nieco inaczej swoją rolę. Nieco inny stosunek do pracy prawdopodobnie wynika z braku praktycznego doświadczenia, zbyt krótkiej obserwacji ucznia i nieznajomości jego potrzeb.

Kolejną zastosowaną techniką na potrzeby badań był wywiad, który został przeprowadzony z p. Elżbietą M., organizatorką pozalekcyjnych zajęć plastycznych. Analiza zebranych informacji w toku przeprowadzonego wywiadu wykazała, że:

- zajęcia plastyczne dają szansę na indywidualny rozwój, pomagają odkrywać talenty oraz drzemiący w dziecku potencjał twórczy. Pobudzają kreatywne myślenie, kształtują wyobraźnię, wyciszają nagromadzone emocje;
- uczniowie korzystający z dodatkowych zajęć to prawdziwi pasjonaci, są szczególnie wrażliwi. Odbierają sztukę w pełniejszy sposób niż w ramach zwykłej jednostki lekcyjnej. Pracują w mniejszych grupach, co daje im poczucie większego komfortu, są w pewien sposób reżyserami i twórcami zajęć – sprzyja to większej motywacji;
- dzieci wykazują się pełną aktywnością podczas zajęć. Sposób, w jaki kreują swoje pomysły, zaangażowanie, które wkładają w pracę, świadczy o ich kreatywności. Inspiracją do twórczej pracy ucznia jest uwzględnianie ich propozycji i preferencji; dobór treści powinien nawiązywać zawsze do zainteresowań uczniów;
- najlepszą formą pracy jest praca z grupą – zespołowa, gdyż sprzyja interakcji między współpracującymi ze sobą dziećmi. Dzieci pracują chętnie przy użyciu każdego materiału, jest to zazwyczaj materiał, którego rzadko używa się podczas zwykłej jednostki lekcyjnej, gdyż czas przeznaczony na zajęcia jest ograniczony, a praca techniką niekonwencjonalną bardziej pracochłonna;
- dodatkowe zajęcia plastyczne dają uczniowi poczucie wyjątkowości, niepowtarzalności i przynależności do grupy osób o określonych zainteresowaniach. Sprzyjają rozwojowi wrażliwości artystycznej, kształtowania osobowości, a także umiejętności wypowiedzenia się na temat sztuki;

- sztuka jest doskonałym sposobem wyrażania emocji. Prace dzieci mają w sobie olbrzymi ładunek uczuć. To sposób uzewnętrzniania i przekazywania emocji zarówno tych pozytywnych, jak i negatywnych, które wpływają na ostateczną postać prac;
- proces twórczy wymaga zaangażowania zarówno ze strony ucznia, jak i nauczyciela. Współpraca między nauczycielem a uczniem jest bardzo ważna, najważniejszym elementem tej współpracy jest wspólna pasja i wspólny cel. Tylko wtedy jest szansa na wypracowanie pomyślniej strategii rozwoju twórczości ucznia;
- rola nauczyciela jest niezwykle istotna w procesie rozwoju aktywności twórczej dziecka. Sposób, w jaki pracuje nauczyciel na zajęciach, niejednokrotnie jest początkiem większej pasji, które dziecko w sobie odkrywa;
- elementem decydującym o wpływie nauczyciela na aktywność ucznia jest postawa nauczyciela, a także tworzenie klimatu dla twórczości. Indywidualne traktowanie ucznia, umiejętność docenienia jego wysiłku przekłada się na wyniki i postępy dziecka.

Wnioski z całości badań

Analiza przeprowadzonych badań naukowych wykazała, że zarówno w przypadku przeprowadzonej ankiety wśród wybranej grupy nauczycieli, jak i w wywiadzie potwierdzone zostało ogromne znaczenie roli nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka. Wielostronność oddziaływania nauczyciela odgrywa istotną rolę w harmonijnym rozwoju ucznia, również w rozwoju estetycznym. Istotne jest samo zainteresowanie ucznia sztuką, ale to zainteresowanie potrzebuje wzmocnień w postaci właściwego przekazu ze strony nauczyciela. Zadaniem wychowawcy estetycznego jest odkryć talent ucznia i pielęgnować go, by miał szansę na właściwy rozwój w kierunku twórczym. To również wyrabianie wrażliwości na piękno poprzez bezpośredni kontakt z dziełami sztuki, a także tworzenie miejsc pomyślnego rozwoju, w których dzieci będą mogły zdobywać doświadczenia w zakresie kształtowania własnych wytworów plastycznych. Życzliwy stosunek do ucznia, swoboda w twórczości, przyjazna atmosfera rozbudza w dzieciach aktywność twórczą.

Przeprowadzone badania wykazały, że istnieje potrzeba dodatkowych zajęć plastycznych, gdyż dzieci wykazują olbrzymie zainteresowanie sztuką. Uwielbiają z nią obcować; umocnione wsparciem kreatywnego nauczyciela sięgają chętniej po materiał, z którego mogą tworzyć. Sztuka dostarcza wiele radości dziecku, a zajęcia plastyczne odgrywają znaczącą rolę w rozwoju wrażliwości estetycznej. Czynnikiem mobilizującym do twórczej pracy są wystawy, konkursy, które dają możliwość wypowiedzi plastycznej. Zainteresowanie sztuką dziecka oraz jego wytworami plastycznymi staje się motywacją do dalszej twórczości. Działanie plastyczne pobudza naturalną skłonność umysłu młodego człowieka. Tworzenie wytworów plastycznych staje się cennym źródłem rozwoju myślenia oraz prowadzi do ukierunkowania oraz poszerzania zainteresowań poznawczych. Dziecko odpowiednio stymulowane, zachęcane przez wrażliwego, twórczego, kreatywnego nauczyciela staje się otwarte na piękno sztuki.

Wnioski dla praktyki dydaktycznej

1. Należy zwrócić szczególną uwagę na jakość przygotowania nauczycieli do pracy z dziećmi. Należy wspierać nauczycieli w podejmowaniu szkoleń oraz realizacji działań na rzecz ucznia.

2. Ważnym aspektem w pracy dydaktycznej jest szeroko rozumiana współpraca między nauczycielem a szkołą w organizowaniu procesu rozwoju twórczej aktywności ucznia.

3. Nauczyciele dostrzegają problem dużej liczebności klas, zbyt małej liczby godzin przeznaczonych na zajęcia z zakresu sztuki oraz braku odpowiedniego warsztatu pracy. Należy w tym celu powołać grupy wsparcia do rozwiązywania problemów, a także stworzyć warunki do poszerzania zainteresowań uczniów.

4. Nauczyciel powinien pracować nad kreowaniem swojego wizerunku. Pielęgnować w sobie pozytywny stosunek do ucznia oraz wzmacniać łączącą więź z uczniem.

5. Rola nauczyciela winna skupiać się na kształtowaniu postawy estetycznej, stwarzaniu warunków do rozwoju zdolności oraz zainteresowań ucznia. Istotne jest wspieranie ucznia w podejmowaniu działań twórczych przez motywowanie do twórczej aktywności. Zadaniem nauczyciela jest zadbać o warsztat pracy ucznia, umożliwić kontakt z dziełami sztuki oraz organizować warunki wszechstronnego rozwoju poprzez dostęp do materiału plastycznego.

Podsumowanie

Rola nauczyciela w XXI wieku nie należy do łatwych, coraz trudniej o autorytet wśród uczniów, a jeszcze trudniej pracować nad rozwojem ich aktywności twórczej. Dzieci XXI wieku to dzieci cybernetycznej rzeczywistości, gdzie poza komputerem i telewizorem jest mało realnej przestrzeni na rozwijanie pasji. Trudno rywalizować z cywilizacyjnymi nowościami, które przykuwają uwagę dzisiejszego młodego pokolenia.

Czy rywalizacja jest rzeczywiście konieczna, jeżeli na drodze dziecka stoi nauczyciel pasjonat, ciepły, serdeczny, wrażliwy, który poza wysiłkiem, często ponad siły, z wielką miłością, oddaniem i pełnym zaangażowaniem wkłada całą duszę w pracę na rzecz młodego człowieka. Myślę, że nie ma takiej konieczności. Właściwy nauczyciel na właściwym miejscu nie musi z nikim konkurować poza sobą, po to by wciąż pracować nad jakością swojej pracy.

Nauczyciele, wśród których przeprowadzone zostały badania, wykazali się dużą świadomością swojej roli, a prace dzieci, które autorka miała możliwość zobaczyć, dowodzą, że dzieci są twórcze, kreatywne, zdolne i wykazują olbrzymie zainteresowanie sztuką. Autorka wyraża zadowolenie z badań, ponieważ potwierdziły one, że sztuka jest bardzo bliska dzieciom, i chociaż świat tak bardzo się zmienia, należy wyrazić nadzieję, że sztuka zawsze będzie obecna w sercach i umysłach nowych pokoleń za sprawą światłych nauczycieli, którym leży na sercu dobro młodego człowieka.

Bibliografia

- Cybulska-Piskorek Z., *Twórczość plastyczna dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1976.
- Foltys M., *Sztuka plastyczna w wychowaniu przedszkolnym*, PZWS, Warszawa 1967.
- Krasoń K., *Sztuka i ekspresja dziecka – w poszukiwaniu sensu tworzenia*, „Zeszyt Naukowy Ogólnopolskiego Festiwalu Ekspresji”, Katowice 2003.
- Limont W., Nilek-Zawadzka K., *Dylematy edukacji artystycznej*, tom I: *Edukacja artystyczna wobec przemian kultury*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Limont W., Nilek-Zawadzka K., *Dylematy edukacji artystycznej*, tom II: *Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Lowenfeld V., Lambert Brittain W., *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, PWN, Warszawa 1977.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Marciniak T., *Problemy wychowania plastycznego*, PWN, Warszawa 1976.
- Muszyński H., *Wstęp do metodologii pedagogiki*, PWN, Warszawa 1971.
- Nęcka E., *Psychologia twórczości*, GWP, Gdańsk 2001.
- Parnowska-Kwiatkowska M., *Bazgrota i rysunek dziecka*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1960.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2010.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995.
- Popek S.L., *Psychologia twórczości plastycznej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Stojak G., *Świat wychowania przez sztuki piękne w polskiej szkole. Edukacyjne aspekty wychowania przez sztukę w kształceniu nauczycieli plastyki*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Szuman S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, PWN, Warszawa 1990.
- Trojanowska A., *Dziecko i plastyka*, WSiP, Warszawa 1983.
- Wojnar I., *Teoria wychowania estetycznego – zarys problematyki*, PWN, Warszawa 1995.
- Zwolińska E.A., *Edukacja kreatywna*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005.

ROLA NAUCZYCIELA W ROZWIJANIU AKTYWNOŚCI TWÓRCZEJ DZIECKA W ZAKRESIE PLASTYKI W KLASACH I–III

Streszczenie: Głównym celem pracy było wskazanie istoty roli nauczyciela, jakości i efektywności jego pracy w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka. W prowadzonym postępowaniu badawczym została zdiagnozowana działalność nauczyciela skierowana na kształtowanie aktywności twórczej dzieci z młodszych klas szkolnych. W badaniu uwzględniono dodatkowe zajęcia plastyczne, które umożliwiły wykazanie, że dodatkowe godziny zajęć realizowanych poza jednostką lekcyjną mają olbrzymie znaczenie dla aktywności dziecka. Działają na dziecko stymulująco i motywująco. Realizacja badań składała się z dwóch etapów. W pierwszej fazie wybrano 10 tyskich szkół podstawowych. Wśród 80 nauczycieli nauczania zintegrowanego przeprowadzono ankietę z zastosowaniem kwestionariusza do samodzielnego wypełnienia. Kolejnym etapem badań było przeprowadzenie wywiadu z realizatorką pozalekcyjnych zajęć plastycznych p. Elżbietą M. w oparciu o sporządzony kwestionariusz zawierający 12 pytań. Uzyskane wyniki pozwoliły na diagnozę sytuacji nauczania plastyki w młodszych klasach, nakreśliły obraz przejawianych tendencji przez wychowawców klas, ukazując związki i różnice w ich działaniach. Analiza przeprowadzonych badań wykazała, że zarówno w przypadku przeprowadzonej ankiety na wybranej grupie nauczycieli, jak i w wywiadzie potwierdzone zostało ogromne znaczenie roli nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dziecka.

Słowa kluczowe: aktywność twórcza dziecka, kreatywność nauczyciela, rozwój rysunkowy dziecka, wyobraźnia i twórcze myślenie, wrażliwość emocjonalna dziecka, sztuka i ekspresja

**ROLE OF THE TEACHER IN DEVELOPING ARTISTIC CREATIVITY AT A CHILD
IN CLASSES I-III**

Abstract: The main aim of this article is to identify the essence of the role of teacher's quality and effectiveness of his work in developing the creative activity of the child.

Keywords: creativeactivity, creativity of a teacher, artistic development of a child, imagination and creative thinking, emotional sensitivity of a child, art and expression